РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д.н. Спас Ташев, ИИНЧ-БАН

На хабилитационния труд на гл. ас. д-р Борис Пламенов Боев „Миграционната политика в българското законодателство между двете световни войни (1919–1939 г.)“.

1. **Увод**

Хабилитационният труд на гл. ас. д-р Борис Пламенов Боев „Миграционната политика в българското законодателство между двете световни войни (1919–1939 г.)“ представлява цялостно и задълбочено изследване на един значим и слабо проучен проблем от българската история. Авторът е утвърден изследовател в областта на историческата демография, работещ в Секция „Историческа демография“ при Института за изследване на населението и човека – БАН. Научните му интереси са насочени към демографските процеси, миграциите и тяхното отражение върху българското общество, като настоящият труд е естествено продължение на досегашната му научна биография.

Монографията е обемна (над 180 страници основен текст, без приложенията и библиографията), ясно структурирана в три големи глави, предхождани от увод и завършващи с обобщаващо заключение. Всяка глава проследява последователно различен аспект от миграционната политика: имиграцията и бежанския въпрос, емиграционната политика и вътрешномиграционните и урбанизационни процеси. В основата на изследването стоят нормативните актове и законодателната дейност на българската държава, които авторът анализира в широк исторически и социален контекст.

2. **Актуалност на темата**

Изборът на темата е повече от навременен. Проблемите на миграцията и миграционната политика са сред ключовите теми в съвременните обществени науки – не само поради актуалните миграционни кризи и демографски предизвикателства, но и поради необходимостта от историческо осмисляне на процесите. България, като държава на кръстопът между Изтока и Запада, има дълга история на интензивни миграционни движения, които в значителна степен са определяли демографската, социалната и икономическата ѝ динамика.

Междувоенният период (1919–1939 г.) е особено важен в това отношение. След Ньойския договор и териториалните промени страната се изправя пред масов приток на бежанци от съседните държави, което изисква цялостна политика за тяхното заселване и интеграция. В същото време икономическите затруднения и социалните трансформации пораждат емиграционни потоци – както трудови, така и политически. На този фон държавата е изправена пред необходимостта да формулира, приеме и прилага законодателни мерки, които да отговорят на комплексните миграционни предизвикателства.

Въпреки значимостта на проблема, историческата литература досега рядко е разглеждала миграционната политика като системна и многопластова държавна стратегия. Повечето изследвания се ограничават до частни аспекти – бежанския въпрос, гурбетчийската емиграция или урбанизацията. Настоящият труд на д-р Боев успява да съчетае тези линии в цялостен синтез, което го прави приносен както в рамките на историческата демография, така и в по-широкото поле на историческите науки и обществените изследвания.

3. **Характеристика на труда**

Хабилитационният труд на д-р Борис Боев е изграден върху ясна и логична структура, която отговаря на поставените цели и задачи. След увода, в който авторът аргументира актуалността на темата и очертава своите изследователски задачи, следват три основни глави, всяка със собствена вътрешна логика и тематично единство.

Първата глава е посветена на имиграционната политика, съсредоточена върху правната регулация на бежанския въпрос. В нея се проследява формирането и развитието на концепцията за настаняване на българските бежанци чрез основните нормативни актове: Закона за заселване на бежанците и обезпечаване на поминъка им (1920), Закона за бежанския заем (1926) и Закона за селскостопанско настаняване на бежанците (1926). Подходът на автора е детайлен – всеки закон е разгледан в контекста на социално-икономическите условия, в които се появява, и в светлината на неговото въздействие върху конкретните групи бежанци.

Втората глава е съсредоточена върху емиграционната политика. Д-р Боев анализира нормативната база – започвайки от Закона за емиграцията от 1908 г., преминавайки през неговите изменения от 1927 г., както и разпоредбите относно задграничните паспорти и билети. В тази част авторът разглежда и по-специфични законодателни мерки: насърчаването на гурбетчийското градинарство, улесненията за българските студенти в чужбина, както и политическата емиграция. Тази глава убедително показва, че българската държава е изправена не само пред предизвикателството на имиграцията, но и пред проблема с изтичането на население, чиито социални и икономически измерения се отразяват върху цялостната демографска структура.

Третата глава разглежда вътрешномиграционните процеси и урбанизационната политика. Вниманието е съсредоточено върху законодателни мерки за облекчаване на жилищната нужда (1920–1924), насърчаването на строителството, както и Закона за бездомниците от 1928 г. Авторът съчетава юридическия анализ със социално-икономическите измерения на урбанизационните процеси, подчертавайки ролята на държавата за регулиране на вътрешните миграции и развитието на градската среда.

Монографията завършва със Заключение, в което са обобщени основните резултати и приноси на изследването. Следват богата изворова база и използвана литература, както и списък на съкращенията.

Методологически трудът е изграден върху историко-демографски и историко-правен подход, съчетан с интердисциплинарна перспектива. Авторът съумява да съчетае анализа на правните текстове със социалната и икономическата история, като по този начин постига по-пълно разбиране за миграционните процеси и тяхното институционално регулиране.

Изворовата база е впечатляваща и разнообразна. На първо място се откроява използването на нормативни документи – закони, постановления, правилници, които са подложени на задълбочен анализ. Към тях се прибавят архивни материали, документи на международни организации и богат масив от публикувана литература – както българска, така и чуждестранна. Библиографията е обемна и показва добро познаване на предходните изследвания. Тя включва както класически трудове, така и по-нови публикации, което гарантира актуалност на направените изводи.

4. **Анализ на съдържанието**

Глава първа. Имиграционната политика в българското законодателство – правна регулация на бежанския въпрос (1919–1939 г.)

Първата глава представлява задълбочено изследване на бежанския въпрос в България след Първата световна война и отражението му върху държавната политика. Авторът проследява систематично развитието на нормативната база, чрез която държавата се стреми да уреди статута на десетки хиляди български бежанци, дошли от територии, останали извън пределите на страната.

В първия раздел е анализиран Законът за заселване на бежанците и обезпечаване на поминъка им (1920 г.), с който за пръв път държавата формулира цялостна концепция за приемане и интегриране на бежанците. Авторът подчертава значението на закона като юридически и социален инструмент за настаняване на бежанците и за създаване на условия за тяхното стопанско и обществено включване.

Вторият раздел е посветен на Закона за бежанския заем (1926 г.), който задълбочава концепцията за трайно настаняване, като предоставя конкретни финансови механизми за обезпечаване на този процес. Д-р Боев аргументирано показва, че заемът е не само финансова мярка, но и инструмент на държавната политика за стабилизиране на бежанското население, както и за стимулиране на националната икономика.

Третият раздел разглежда Закона за селскостопанско настаняване на бежанците (1926 г.), който окончателно оформя концепцията за трайно и устойчиво интегриране на бежанците в селскостопанската структура на страната. Тук авторът показва как законодателството отразява опита да се решат едновременно демографски, социални и икономически проблеми – както чрез предоставяне на земя и жилища, така и чрез укрепване на трудовата заетост в селските райони.

Глава първа е ценна с това, че поставя бежанския въпрос в широк социално-икономически и демографски контекст. Авторът демонстрира отлична ориентация в нормативната база, съчетавайки юридическия анализ със статистически данни и демографски оценки. По този начин се разкрива сложната взаимовръзка между държавната политика и реалните проблеми на бежанците.

Отделно внимание заслужава и приносът на тази глава за разширяване на познанията върху ролята на държавата в регулирането на имиграционните процеси. Докато досегашните изследвания често се ограничават до описателно представяне на бежанските закони, д-р Боев ги анализира като цялостна концепция, развивана и усъвършенствана през междувоенния период.

Втората глава от монографията е посветена на емиграционната политика на българската държава и проследява нормативните актове, чрез които тя се стреми да регулира изтичането на население извън страната. Авторът представя емиграцията като многопластов социален процес, чието отражение е не само икономическо, но и политическо и културно.

В първия раздел д-р Боев анализира Закона за емиграцията от 1908 г. и неговите изменения от 1927 г., като показва как в следвоенните условия законът придобива ново значение. Той обективно изтъква, че държавата започва да осъзнава двойнствения характер на емиграцията – от една страна, като възможност за облекчаване на социалните напрежения, а от друга, като риск от демографски загуби.

Вторият раздел е насочен към законодателството относно задграничните паспорти и билети, които се превръщат в основен инструмент за контрол върху движението на населението. Авторът демонстрира задълбочено познаване на материята, като разглежда не само юридическите постановки, но и реалното им приложение в практиката.

Третият раздел анализира законодателните мерки за насърчаване на гурбетчийското градинарство – един специфичен и важен феномен в българската стопанска и социална история. Д-р Боев убедително показва как държавата използва гурбетчийството като форма на „икономически клапан“, но същевременно се стреми да поддържа връзката на гурбетчиите с родината.

Четвъртият раздел проследява насърчителните мерки за българските студенти, следващи в чужбина. Авторът представя законодателните действия в тази област като част от стратегия за формиране на нови национални елити, които да донесат знания и опит от чужбина, без да прекъсват връзките си с България.

Особено интересен е петият раздел, посветен на политическата емиграция. В него се разглеждат действията на държавата спрямо политически опоненти, потърсили убежище извън страната, и мерките за ограничаване на тяхното влияние. Д-р Боев успява да обедини юридическия анализ с по-широката политическа история на междувоенна България, като подчертава взаимовръзката между вътрешнополитическата стабилност и външнополитическите измерения на емиграцията.

Като цяло, Глава втора е особено ценна с това, че представя емиграционната политика не само като реакция на държавата спрямо социални процеси, но и като активен инструмент за управление на националния демографски и културен ресурс. Авторът показва, че емиграцията не се разглежда еднозначно – тя е едновременно предизвикателство и възможност, а законодателството отразява усилието на държавата да балансира между тези два полюса.

Третата глава от труда на д-р Борис Боев, озаглавена „Вътрешномиграционната и урбанизационна политика в контекста на българското законодателство (1919–1939 г.). Концепции, мерки и средства за тяхното осъществяване“, разглежда един специфичен, но изключително важен аспект от миграционните процеси в България през междувоенния период – вътрешните миграции и урбанизационната политика. За разлика от предходните две глави, насочени към движението на население през

държавните граници, тук акцентът е поставен върху вътрешното преразпределение на населението и отражението му върху социалната и икономическата структура на страната.

В първия раздел авторът проследява формирането на държавна концепция за вътрешномиграционна политика. Държавата е изправена пред необходимостта да регулира процесите на заселване и преместване на населението в условия на бежански приток, социални трансформации и икономическа нестабилност. Д-р Боев убедително показва как законодателството отразява стремежа за създаване на по-устойчиво вътрешно разпределение на човешките ресурси.

Вторият раздел е посветен на урбанизационната политика и законите за облекчение на жилищната нужда (1920–1924 г.). Тук авторът анализира как държавата се стреми да отговори на нарастващия недостиг на жилища в градовете, породен от бързата урбанизация и притока на бежанци. Законодателните мерки са разгледани като социален механизъм за смекчаване на напреженията и създаване на условия за по-нормално градско развитие.

В третия раздел се разглеждат законите за насърчение на строежите (1920–1924 г.), чрез които държавата активно се стреми да стимулира строителната дейност. Авторът проследява ефекта от тези закони върху икономиката и градската инфраструктура, като поставя акцент върху взаимовръзката между законодателството и динамиката на урбанизационните процеси.

Четвъртият раздел е посветен на Закона за бездомниците (1928 г.), който представлява своеобразна кулминация на държавните усилия да се справи с жилищния проблем. Д-р Боев показва как този закон е в пряка връзка с вътрешномиграционната и урбанистична политика, като цели едновременно социална защита и регулиране на демографските процеси.

Глава трета демонстрира силата на интердисциплинарния подход, който съчетава правна история, социална политика и демографски анализ. Авторът успява да изгради цялостна картина на това как държавата се опитва да управлява вътрешното преразпределение на населението чрез законодателни механизми. По този начин се разкрива една нова перспектива за разбирането на българската модернизация и държавност през междувоенния период.

Значим принос на тази глава е подчертаването на вътрешните миграции и урбанизацията като неделима част от общата миграционна политика на държавата. Докато в литературата тези процеси често се разглеждат отделно, д-р Боев ги представя като органически свързани с имиграцията и емиграцията, очертавайки системния характер на държавната миграционна политика.

5. **Научни и научно-приложни приноси**

Хабилитационният труд на д-р Борис Боев съдържа редица оригинални и значими приноси, които го отличават в полето на историческата демография и историко-правните изследвания. Те могат да бъдат обобщени в няколко основни направления:

- Принос към изследването на миграционната политика на България

За първи път в българската историография миграционната политика на държавата в периода 1919–1939 г. е разгледана като цялостна система, обхващаща имиграция, емиграция и вътрешна миграция. Авторът предлага и собствено определение на понятието „миграционна политика“, в което се обединяват законодателните, административните и социалните механизми на държавата за регулиране на движението на населението.

Авторът доказва, че законодателните мерки не са изолирани актове, а част от последователна стратегия, отразяваща усилията на държавата да отговори на комплексните демографски и социални предизвикателства.

Авторът извежда ясна периодизация на развитието на миграционната политика през междувоенния период – 1919–1923 г. (институционализиране), 1923–1929 г. (усъвършенстване чрез специални закони и финансови механизми) и 1930–1939 г. (адаптиране към международните и икономически условия). Тази периодизация е новост и допринася за по-доброто разбиране на процеса като динамична система.

- Историко-правен принос

Извършен е подробен анализ на нормативната база – закони, постановления, правилници, свързани с миграционната политика. Този анализ е съпроводен с оценка на тяхното практическо приложение и социално-икономически ефект. Така се надгражда класическото юридическо тълкуване с конкретни исторически и демографски измерения.

Д-р Боев показва как тези актове са функционирали на практика и какви са били реалните им социални и икономически последици. По този начин се надгражда класическото юридическо тълкуване с конкретни исторически и демографски данни.

- Демографски и социално-икономически аспекти

Авторът успява да свърже законодателството с реалните демографски процеси – бежански вълни, емиграционни потоци, вътрешна мобилност на населението. По този начин се съчетава правната, социалната и демографската перспектива, като се прилага интердисциплинарен подход. В това отношение трудът има не само теоретичен, но и методологически принос.

Изследването показва, че миграционната политика е неразривно свързана с урбанизацията, развитието на пазара на труда, жилищния проблем и социалната стабилност.

- Нови интерпретации

Трудът предлага нова интерпретация на бежанския въпрос, представяйки го не само като хуманитарен, но и като икономически и демографски проблем, чието решаване е било приоритет за държавата.

В областта на емиграцията се подчертава ролята на гурбетчийството и студентската мобилност като форми на „обратна инвестиция“ в човешкия капитал.

Урбанизационната политика е анализирана в контекста на държавното усилие за модернизация, а не само като реакция на жилищната криза.

- Изворова база и методология

Значим принос е използваната изворова база, включваща оригинални архивни материали, нормативни актове, стенографски дневници, статистика и международни документи на Обществото на народите, което придава автентичност и научна тежест на изследването.

Интердисциплинарният подход, съчетаващ историческа, демографска и правна перспектива, позволява постигането на по-пълно и комплексно разбиране на проблема.

- Научно-приложни измерения

Изводите от изследването имат пряко значение за съвременната демографска и миграционна политика. Те дават възможност да се извлекат поуки от историческия опит и да се потърсят паралели с днешните предизвикателства.

Монографията може да послужи като учебно помагало за студенти и докторанти в областта на историята, демографията, политическите науки и правото.

Резултатите имат и обществено значение, тъй като поставят миграцията в по-широк исторически контекст, което подпомага разбирането на актуалните процеси.

6. **Критични бележки**

Въпреки значителните качества и приноси на труда, могат да се отбележат няколко бележки, които са конструктивни и имат характера на препоръки за бъдещи изследвания:

- Сравнителен контекст

В труда би могъл да се засили сравнителният европейски контекст. Би било полезно в бъдещи изследвания миграционната политика на България да бъде поставена редом с тази на страни като Гърция, Югославия или Румъния, които също са се сблъсквали с масови миграции и бежански въпроси. Подобен контекст би подсилил изводите за особеностите на българския случай.

- Количествено-статистически измерения

Въпреки доброто използване на архивни данни, статистическите анализи могат да бъдат развити с повече количествени данни, ако такива са налични, които да илюстрират тенденциите по райони на заселване на мигрантите.

- Регионални аспекти

В труда е разгледана националната политика като цяло, но регионалните различия в проявата на миграционните процеси остават до известна степен на заден план. Акцент върху специфични региони – например Южна Добруджа, Македония или Тракия – би могъл да обогати анализа.

- Концептуален апарат

На места се усеща известна неравномерност в използването на понятийния апарат. Понякога термините „миграция“, „преселение“, „емиграция“ и „бежанство“ се

припокриват, без да е напълно разграничено тяхното съдържание. По-прецизна терминология би придала още по-голяма яснота.

- Стил и оформление

Стилът на изложението е научно коректен и последователен, но на места е прекалено детайлен, което утежнява възприемането. В бъдещи разработки авторът би могъл да заложи на по-голяма синтезираност при представянето на фактите.

В библиографията би било уместно по-строго унифициране на библиографските описания, за да се улесни работата на бъдещите изследователи.

Следва да се подчертае, че посочените бележки имат характер на препоръки и не накърняват научната стойност на труда. Напротив, те очертават възможни насоки за бъдещи изследвания и надграждане на постигнатите резултати.

7. **Заключение**

Хабилитационният труд на гл. ас. д-р Борис Пламенов Боев „Миграционната политика в българското законодателство между двете световни войни (1919–1939 г.)“ представлява задълбочено, аргументирано и приносно изследване, посветено на един ключов и в същото време недостатъчно проучен аспект от българската история. Авторът успява да изгради цялостен и систематичен анализ на миграционната политика на държавата, като я разглежда в трите ѝ основни измерения – имиграция, емиграция и вътрешна миграция/урбанизация.

Трудът се отличава с богата изворова база, коректно използван научен апарат и последователно прилагане на интердисциплинарен подход. В него са постигнати значими резултати както в историко-правен, така и в демографски и социално-икономически план. Авторът предлага нови интерпретации и приноси, които надграждат досегашната историография и откриват перспективи за бъдещи изследвания.

Бележките, които могат да се отправят към изследването, са второстепенни и имат характера на препоръки за по-нататъшно развитие на темата. Те по никакъв начин не намаляват научната и приложна стойност на труда.

Като цяло, трудът на д-р Боев е високонаучно постижение, което допринася както за развитието на историческата демография, така и за по-широкото разбиране на българската държавност и модернизационни процеси през междувоенния период. Със своята актуалност, задълбоченост и приносен характер, трудът отговаря напълно на изискванията за хабилитационен труд за заемане на академичната длъжност.

Доц. д.н. Спас Ташев